

OFFICIAL PRESS RELEASE

3 Sepitema 2020

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 31 'o 'Aokosi 2020, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ke nō atu ki he ngaahi sekitoa fakatupu' pea mo tokoni'i e 'ekonōmika 'a e fonua' mei he ngaahi uesia 'o e COVID-19.

- a. Ke hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy).
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio).
- f. Ke tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10.
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.
- i. Muimui'i ofi 'a e lahi 'o e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, pea holoki e peseti 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (SRD) 'oka fiema'u.
- k. Vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikē ke fe'unga, pea liliu 'a e tu'utu'uni lolotonga 'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- l. Fakafaingofua'i 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e fetongi pa'anga muli'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- m. Hokohoko atu pē 'a e founa lolotonga ki hono fakatau 'a e ngaahi pōnite 'a e Pule'anga'.
- n. Tauhi 'a e fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha fakapa'anga' ke fakapapau'i 'oku nau 'i ha tu'unga mateuteu fe'unga.
- ng. Hoko atu pē hono faka'ata kitu'a 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule' 'aki hono fakahā atu 'i he ngaahi fanongonongo tuku atu ki he kakai 'o e fonua'.
- o. Muimui'i ofi 'a e ngaahi uesia 'o e mafola fakamāmani lahi 'a e COVID-19 'i he ngaahi ngāue fakapa'anga' telia ha ngaahi faka'ilonga 'o ha tu'ulaveangofua.
- p. Fakapapau'i 'oku hokohoko atu pē 'a e talangofua 'a e ngaahi pangikē mo e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangikē ki he ngaahi tu'utu'uni Fakapule'anga fekau'aki mo e COVID-19, pea 'i he taimi tatau 'oku kei fakahoko pe 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga' ki he kakai 'o e fonua'.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, neongo á e uesia é he COVID-19 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', ka ko e ngaahi fakamatala kuo tānaki i he taú ki Sune 2020 óku ha mai naé ikai ke fuú uesia lahi ó hangē koe ngaahi fakafuofua ki muá. Naé fakafiemālie pē á e ola e ngaahi ngāue á e sekitoa ngoue', koeuhi ko e ngaahi ngāue fakaakeake mei he ngaahi saikolone fakatalopiki naé toki hoko', mo e ngaahi tokateu ne fakahoko ke fakapapau' é 'ikai ke tō ha hongē he fonua'. Naé ki'i kake hake mo e ngaahi ngāue i he sekitoa ó e fakatupu koloa' mei he ngaahi polōseki tokoni ki hono toe langa hake e ngaahi fale ne maumau'i é he Saikolone Fakatalopiki Gita mo Haloti'. Óku kei poupu pē á e polōseki ki hono fakalelei'i ó e ngaahi hala pule'anga' ki he tupu á e sekitoa keli'anga koloa' mo e maka'. Óku kei faingata'a'ia pe á e sekitoa ki he ngaahi ngāue 'i he tuú á e takimamata mo e holo e ngaahi fiemaú koloa' mo e sēvesi'. Ka neongo ia, 'oku lahi 'a e ngaahi pisinisi kuo nau fakalahi pe liliu á 'enau ngaahi ngāue angamaheni' ki ha ngaahi māketi foóu. Óku toe siisii ange mo e ngaahi faingamālie ki he maú ngāue, pea ko e tokolahi ó kinautolu kuo mole énau ngāue, kuo nau tafoki ki he ngaahi ngāue óku ikai ke lēsisita he pule'anga' (informal sector) ke kumi ai haánau maúanga pa'anga, hangē ko e ngoue fakataautaha' (subsistence) pe ko e ngaahi ngāue pē á kita ó fakatau atu (self-employment).

Na'e to e holo 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalūkufua' i Sune áki 'a e peseti 'e 1.2, makatu'unga mei he holo fakatouósi 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua' áki á e peseti é 1.3, mo e ngaahi totongi koloa hū mai mei muli' 'aki 'a e peseti 'e 1.1. I he taú ki Sune 2020, naé holo 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalūkufua' áki 'a e

peseti 'e 1.4 'oku ma'ulalo ange ia 'i he tupu peseti 'e 1.8 'i Sune 2019, mo e tupu peseti 'e 0.1 'i Mē 2020. Naé holo á e totongi ó e ngaahi koloa hū mai mei muli' 'o makatu'unga mei he holo á e totongi fakamāmāni lahi ó e lolo', ó tokoni aipē ki he holo á e totongi ki he fefononga'áki' mo e úhila'. Í he taimi tatau, naé holo á e totongi ó e ngaahi koloa fakalotofonua' makatu'unga mei he holo á e totongi ki he Kava Tonga tupu mei he éne lahi ange í he māketi' pehē ki he mahu á e meátokoni fakalotofonua', kae holo á hono fiemaú ke fakatau'.

Na'e tupu lahi 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'i he taú fakapa'anga' áki á e \$59.5 miliona. Na'e makatu'unga 'a e tupu ko eni mei' he hū mai 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga ki he Saikolone Fakatalopiki Haloti', tokoni fakapa'anga ki he patiseti á e Pule'anga', ngaahi tokoni ki he tokateu ki he COVID-19, mo e talafi pa'anga fakataautaha mai mei muli'. Óku feúnga á e tu'unga ó e pa'anga talifaki' mo e \$543.8 miliona á ia óku feúnga ia mo e māhina 'e 8.2 'o e ngaahi koloa mo e ngāue hū mai mei muli, á ia óku kei māólunga pē he tu'unga ma'ulalo taha' ko e māhina 'e 3.

Óku kei malu pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē, 'o poupu ki ai 'a e mālohi 'o 'enau pa'anga tefito', pehē ki he'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi nō (loans/deposit ratio), ki he peseti 'e 77.9 mei he peseti 'e 80.5 í he māhina' kuo ósi, makatu'unga mei he holo á e ngaahi nō, kae lahi ange á e ngaahi fakahū pa'anga'. 'Oku hā mei he holo á e ngaahi nō á e fakaalaala ange á e kau ke ínivesitoa mei he ínivesi', kae lahi ange pē hono fakahū e pa'anga' tupu mei he sísií á e ngaahi kātōanga ke fai ai e fakamole', mo e ngaahi pa'anga tānaki mai mei he ngaahi tokoni kehekehe á e Pule'anga'. Naé kake hake á e pa'anga ngāue í he māhina' mo e taú', tupu pe mei he kake á e pa'anga talifaki í muli' ó tokoni ki he fakahū pa'anga' á e Pule'anga', kae holo á e ngaahi nō kuo tuku atu'. Na'e holo 'a e 'avalisi 'a e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i he māhina' ó Sune 2020 'aki 'a e poini peseti 'e 3.7, pea 'i he ta'u' 'aki 'a e poini peseti 'e 43.2 ki he peseti 'e 5.66. Na'e makatu'unga eni mei he holo 'a e totongi tupu 'i he ngaahi nō (lending rates), fakataha mo e kake á e totongi tupu í he ngaahi fakahū pa'anga (deposit rates).

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', naé toe vakaii ai é he Pangikē Pule' éne ngaahi fakafuofua ki he tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'. Naé holoki ai é he Pangike Pule' éne fakafuofua ki he holo á e tupu faka'ekonōmika á e fonua ki ha tu'unga óku toe sísií ange. Ka neongo ia, óku kei ámanaki pē é fakafiemālie pē 'a e tu'unga ó e pa'anga talifaki 'i muli' 'o lahi ange 'i he māhina 'e 3 'o e koloa hū mai', pea kei ma'ulalo pē 'á e tu'unga 'o e totongi koloa fakalūkufua' í he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku kei malu pē mo 'enau ngaahi ngāue', pea kei hulu pē mo 'enau pa'anga ngāue'. 'Oku mātu'aki tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'í ofi 'a e ola 'o e ngaahi ngāue faka'ekonōmika' mo fakapa'anga', pea mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga' 'o ka fiema'u ke pukepuke 'aki 'a e ma'uma'uluta fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', pea ke tokoni foki ki he tupu faka'ekonōmika fakalūkufua'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to